
Zasady i wartości konstytucyjne jako źródło dyrektyw wykładni.

Mechanizm ważenia rezultatów stosowania dyrektyw wykładni

Prawnik praktyk rzadko kiedy zastanawia się skąd biorą się dyrektywy wykładni, które na co dzień stosuje w swojej pracy. Ponieważ dyrektywy te stosują zgodnie również inni członkowie wspólnoty interpretacyjnej do której należy przyjmuje je za dane, opierając się na nich. Jest to podejście zrozumiałe gdy weźmie się pod uwagę, iż niezależnie od tego czy interpretator jest urzędnikiem, radcą prawnym, adwokatem, doradcą podatkowym, prokuratorem czy sędzią wyniki dokonanej przez niego wykładni będą zazwyczaj podlegały weryfikacji przez innych członków tej wspólnoty, przez pryzmat przyjmowanych w niej reguł. Tak jak prokurator przygotowując akt oskarżenia nie może abstrahować od dotychczas stosowanych reguł interpretacji prawa stosowanych przez sąd, tak samo sędzia rozstrzygając sprawę, musi uwzględniać to czy wydane przez niego rozstrzygnięcie utrzyma się w toku kontroli instancyjnej. Sytuacja taka prowadzi do utrwalenia w praktyce stosowania prawa pewnych utartych schematów jego interpretacji. Takie pragmatyczne podejście do wykładni ma przy tym pewne minusy. Prowadzić może ono bowiem do tego, że stykając się z przypadkiem trudnym, gdy zadamy sobie pytanie, dlaczego w danym przypadku stosujemy taką a nie inną dyrektywę wykładni nie będziemy w stanie na nie odpowiedzieć inaczej niż „dlatego, że tak się przyjęło”. Odpowiedź taka często nie będzie jednak satysfakcjonująca, szczególnie gdy zastosowanie określonej dyrektywy wykładni będzie prowadziło do rezultatów trudnych do zaakceptowania, choćby z perspektywy słusznościowej. Niniejszy tekst poświęcono w związku z tym próbie ustalenia gdzie należy poszukiwać źródeł dyrektyw wykładni, skąd biorą się konflikty pomiędzy rezultatami stosowania poszczególnych dyrektyw oraz jak je rozwiązywać.

W polskim piśmiennictwie wskazuje się, iż można dostrzec dwa główne źródła, z których czerpią autorzy koncepcji wykładni prawa⁶⁸. Pierwsze, na podstawie którego ukształtowała się tzw. wykładnia operatywna, to praktyka organów stosujących prawo⁶⁹. Drugie, będące bazą dla koncepcji derywacyjnej, zakłada iż dyrektywy wykładni należy wyprowadzać

⁶⁸ Z. Radwański, M. Zieliński [w:] *System prawa prywatnego. T. 1 Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, s. 484.

⁶⁹ J. Wróblewski, *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław 1990, s. 74-76.

z cech tekstów prawnych⁷⁰. Wady pierwszej ze wskazanych koncepcji już zarysowano. Jednak i ta druga nie jest pozbawiona minusów. Nie wszystkie zachowania interpretacyjne dają się bowiem wyprowadzić z samych właściwości tekstów prawnych (np. kolejność stosowania dyrektyw i ich wzajemny stosunek w przypadku posiłkowego korzystania z jednych obok drugih, a tym bardziej w razie konfliktu między nimi)⁷¹. W efekcie rozwiązania przyjmowane przez poszczególne teorie wykładni pozostają silnie osadzone w określonych założeniach filozoficznych, w szczególności związanych z teorią języka i komunikacji.

Fakt ten prowadzi do zasadniczych sporów odnośnie do roli poszczególnych argumentów interpretacyjnych w procesie wykładni prawa. Brak konsensusu obejmuje tak istotne zagadnienia jak to jak istotne znaczenie należy przypisywać tekstowi prawnemu, intencji faktycznej i deklarowanej prawodawcy czy potrzebie ochrony adresata regulacji. W efekcie żadna ze wskazanych koncepcji nie pozostaje w pełni satysfakcjonująca. Na powyższe nakłada się problem postępującego rozdzwieniu pomiędzy tradycyjnymi zasadami wykładni polskiego prawa, silnie osadzonymi w brzmieniu językowym przepisów, a celowościowym trendem interpretacji przepisów europejskich.

Dyrektywy wykładni jako pochodna przyjmowanych celów tego procesu

Tymczasem wydaje się, iż problem tego jakie powinny być dyrektywy interpretacyjne i jaką wagę należy im przypisać pozostaje integralnie związany z tym co uznamy za cel wykładni. To co uznamy za istotę tego procesu będzie miało kolosalne znaczenie dla preferowanych przez nas wyborów interpretacyjnych. Jeżeli przyjmiemy, założenie, iż podstawowym celem wykładni prawa jest zapewnienie jednostce bezpieczeństwa prawnego bliżej będzie nam do poglądów tekstulistów. Gdy uznamy, że naczelnym celem interpretacji jest realizacja zamierzeń ustawodawcy, przyjmiemy perspektywę intencjonalistów. Wreszcie gdy stwierdzimy, iż wykładnia prawa ma za podstawowy cel ma zapewnienie sprawiedliwości czy ochrony godności ludzkiej będziemy mieli tendencje do większego kierowania się wykładnią funkcjonalną oparta na wartościach.

Wpływ przyjmowanego celu wykładni na stosowane dyrektywy interpretacyjne jest dostrzegany w literaturze międzynarodowej, w której wskazuje się, iż „cel wykładni powinien być

⁷⁰ M. Zieliński, M. Zirk-Sadowski, *Klaryfikacyjność i derywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa*, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny* 2/2011, s. 106.

⁷¹ Z. Radwański, M. Zieliński [w:] *System prawa prywatnego. T. 1 Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, s. 484.

centralny dla zrozumienia jej teorii i praktyki”⁷²; „na początku każdej interpretacji normy pojawia się pytanie o cel wykładni”⁷³; lub też że „preferencja określonej teorii celu wykładni prowadzi nieuchronnie do preferencji w zakresie wyboru metody wykładni”⁷⁴. Niestety problem ten, jak się wydaje, nie został dotąd należycie dostrzeżony przez polską doktrynę, na co zwróciła uwagę m.in. A. Bielska-Brodziak⁷⁵.

Należy podjąć więc próbę odpowiedzenia na pytanie co w polskich realiach powinno być celem procesu wykładni. Pytanie to wydaje się związane z problemem tego co jest celem prawa w ogóle, a więc tego jakim wartościom ma ono służyć. Problem aksjologicznego uzasadnienia funkcjonowania prawa ma złożony wymiar teoretyczny⁷⁶. Nie wdając się szczegółowo w rozważania w tym zakresie, można wskazać, iż kwestię tego jakim wartościom prawo powinno służyć można analizować, jak się wydaje, z dwóch perspektyw. Pierwsza z nich to perspektywa filozoficzna, sprowadzająca się do zadania pytania jakie wartości prawo winno realizować. Druga to perspektywa normatywna, której istotą jest zadanie sobie pytanie jakie wartości wskazuje sam prawodawca, jako te, które realizować ma prawo. Pozytywistyczne podejście autora do prawa oraz jego przekonanie, iż sfera pozanormatywna jest zbyt dyskusyjna, by mogła tworzyć stabilny fundament dla teorii wykładni, skłania go do prowadzenia dalszych rozważań w drugim ze wskazanych kierunków.

Z perspektywy prawnej podstawowym źródłem wiedzy o wartościach, które prawo ma realizować jest Konstytucja. W szczególności to konstytucyjne zasady i wartości określają, w jakim kierunku prawo, powinno kształtować rzeczywistość⁷⁷. W efekcie, stosując rozumowanie z celu na środki, dyrektywy wykładni powinny być tak kształtowane by wartości konstytucyjne jak najlepiej odzwierciedlić.

Powyższe prowadzi do stwierdzenia, iż dla odtworzenia dyrektyw wykładni konieczne jest poznanie zasad i wartości konstytucyjnych. W efekcie zidentyfikować można swoiste sprzężenie

⁷² F.B. Cross, *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*, Stanford 2009, s. 1-23 [za:] A. Bielska-Brodziak, *Śladami prawodawcy faktycznego. Materiały legislacyjne jako narzędzie wykładni prawa*, Warszawa 2017, s. 43.

⁷³ H.J. Muller, *Subjektive und objektive Auslegungstheorie in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*, *Juristen Zeitung* 1962/17, s. 471 [za:] A. Bielska-Brodziak, *Śladami prawodawcy faktycznego. Materiały legislacyjne jako narzędzie wykładni prawa*, Warszawa 2017, s. 44.

⁷⁴ M. Ubelacker, *Die genetische Auslegung in der jüngeren Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*, Kiel 1939, s. 29 [za:] A. Bielska-Brodziak, *Śladami prawodawcy faktycznego. Materiały legislacyjne jako narzędzie wykładni prawa*, Warszawa 2017, s. 44.

⁷⁵ Podsumowanie w tym zakresie przedstawia: A. Bielska-Brodziak, *Śladami prawodawcy faktycznego. Materiały legislacyjne jako narzędzie wykładni prawa*, Warszawa 2017, s. 56 i dalsze.

⁷⁶ Zob. m.in. Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990.

⁷⁷ Zob. definicję pojęcia „wartość konstytucyjna” sformułowaną w: G. Kryszeń, K. Prokop, *Aksjologia polskiej Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 19 oraz przywołaną tam literaturę.

zwrotne⁷⁸. Ustalenie wartości i zasad konstytucyjnych wymaga bowiem dokonania wykładni Konstytucji, a więc zastosowania określonych dyrektyw wykładni. Kształt tych dyrektyw ma wynikać zaś z zasad i wartości konstytucyjnych, które dopiero zamierzamy odtworzyć. Powyższy problem, choć zapewne istotny z perspektywy teoretycznej⁷⁹, w szczególności skłaniający do rozważań czy dyrektywy wykładni konstytucji nie powinny mieć charakteru autonomicznego, dla potrzeb dalszych rozważań pominę, przyjmując w tym zakresie perspektywę pragmatyczną. Mianowicie nie będę zastanawiał czy orzecznictwo i doktryna posłużyła się prawidłowymi metodami wykładni dla odtworzenia zasad i wartości konstytucyjnych, a po prostu przyjmę ustalenia w tym zakresie za dane.

Powiązanie dyrektyw wykładni i regulacji konstytucyjnych

Powiązanie zasad i wartości konstytucyjnych z dyrektywami wykładni wydaje się ewidentne. Katalog dopuszczanych w doktrynie metod wykładni oraz przypisywana im waga znajduje bezpośrednie odniesienie w regulacjach i wartościach konstytucyjnych. Całościowe omówienie tych relacji daleko wykracza poza ramy niniejszego artykułu i zapewne mogło by się stać przedmiotem obszernej monografii naukowej. Dlatego dla zobrazowania zależności pomiędzy dyrektywami wykładni oraz regulacjami konstytucyjnymi posłużę się wyłącznie kilkoma przykładami.

Fakt, iż punktem wyjścia dla wykładni prawa pozostaje tekst aktu normatywnego, wynika wprost z zasady legalizmu (art. 2 Konstytucji) w powiązaniu z przewidzianym konstytucją zamkniętym katalogiem aktów normatywnych o charakterze dokumentów pisemnych (art. 87 Konstytucji). Zasady te można traktować jako dążenie do odzwierciedlenia wartości, którą pozostaje m.in. pewność prawa. Stosując zasadę legalizmu należy pamiętać jednak o tym, iż w określonych przypadkach, może ona pozostawać sprzeczna z innymi zasadami, choćby zasadą ochrony godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji). Wydaje się, iż odzwierciedleniem tego faktu w teorii wykładni, jest to co w doktrynie przyjęło się nazywać dopuszczalnością wyjścia poza możliwy sens językowy przepisu na korzyść jednostki⁸⁰.

⁷⁸ Na problem ten wskazuje również: O. Bogucki, *Odtwarzanie celów i innych wartości z tekstu prawnego* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego*, red. A Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 197.

⁷⁹ W zakresie podejścia do niego doktryny zobacz: O. Bogucki, *Odtwarzanie celów i innych wartości z tekstu prawnego* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego*, red. A Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 198-200.

⁸⁰ Więcej na ten temat: M. Kondej, *Przełamanie rezultatów wykładni językowej w oparciu o zasadę nadrzędności Konstytucji*, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny* 3/2019, w publikacji.

Konstytucyjna zasada legalizmu, w powiązaniu z ustrojowym oddzieleniem władzy ustawodawczej od władzy wykonawczej, może posłużyć za istotny argument przemawiający za tym by ograniczone znaczenie w interpretacji przypisywać intencji prawodawcy, czy to faktycznej czy też deklarowanej. Zasada hierarchiczności systemu prawnego pozwala zaś wykazać słuszność wielu systemowych dyrektyw wykładni, w szczególności tych obejmujących nakaz interpretacji aktów niższego rzędu w powiązaniu z aktami nadrzędnymi. Szczególnym przypadkiem tej zasady jest powszechnie akceptowana dyrektywa nakładająca obowiązek wykładni przepisów w zgodzie z Konstytucją.

W końcu należy zwrócić uwagę, iż niektóre przepisy Konstytucji wprost narzucają określone dyrektywy wykładni. Regulacje takie jak art. 42 ust. 1 Konstytucji (zasada *nulla poena sine lege*) czy art. 217 Konstytucji (*nullum tributum sine lege*) wprost konstruują zasady, które winny znaleźć bezpośrednie przełożenie w przyjmowanych na gruncie prawa karnego i podatkowego sposobach odczytywania tekstów prawnych.

Wpływ wartości konstytucyjnych na dyrektywy wykładni

W niniejszym artykule zaproponowano przyjęcie, iż celem dyrektyw wykładni powinno być jak najlepsze urzeczywistnienie wartości konstytucyjnych. Podstawowym problemem, które pojawia się w takim przypadku jest ustalenie ich hierarchii. T. Gizbert-Studnicki zwraca wręcz uwagę, iż „*różnice pomiędzy poszczególnymi normatywnymi teoriami wykładni polegają z reguły nie na tym, że są one oparte na przypisaniu prawodawcy odmiennych katalogów wartości, lecz raczej na tym, że dyrektywy interpretacyjne /zwłaszcza drugiego stopnia/, wchodzące w ich skład są oparte na odmiennych sposobach zhierarchizowania tych samych lub zbliżonych wartości*”⁸¹.

W tym kontekście należy zwrócić przy tym uwagę, iż powszechnie przyjmuje się, iż wartości konstytucyjne mogą pozostawać ze sobą w konflikcie i kolizji⁸². Wskazałem już wcześniej na jedno z możliwych oblicz tego konfliktu, które może wystąpić pomiędzy zasadą legalizmu a zasadą ochrony godności ludzkiej. Przykłady podobnych sytuacji można by długo mnożyć.

Dla rozwiązywania konfliktu między zasadami i wartościami Konstytucyjnymi przyjęło się stosować teorię R. Alexego⁸³ ważenia wartości⁸⁴. Założeniem tej teorii pozostaje, iż pomiędzy

⁸¹ T. Gizbert-Studnicki, *Wieloznaczność leksykalna w interpretacji prawniczej*, Warszawa 1978, s. 119.

⁸² M. Gutowski, P. Karadas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 509.

⁸³ M. Gutowski, P. Karadas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 509; M. Safjan [w:] *Konstytucja RP. T. 1. Komentarz art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 79; Na możliwość stosowania tej teorii nie tylko do zasad ale również do wartości wskazuje sam R. Alexy: „*Zasady i wartości różnią się zatem tylko z powodu swojego z jednej strony deontologicznego, z drugiej zaś strony aksjologicznego charakteru. W prawie chodzi o to co*

zasadami i wartościami nie istnieje prosta relacja pierwszeństwa. Relacja taka ma charakter warunkowy, relatywny i nigdy nie może zostać uznana za absolutną⁸⁵. Konflikt między zasadami i wartościami powinien być rozstrzygany poprzez wyważenie sprzecznych ze sobą interesów w konkretnym, analizowanym wypadku⁸⁶. Dla jego rozwiązania należy dokonać ważenia zasad, z uwzględnieniem konieczności stosowania reguły proporcjonalności. Im więc większa będzie pozostawać ingerencja w określoną wartość konstytucyjną, tym większe znaczenie powinna mieć wartość, ze względu na którą dokonujemy tejże ingerencji.

Fakt, iż wartości konstytucyjne, które ma realizować wykładnia mogą pozostawać ze sobą w sprzeczności, wydaje się bezpośrednio przekładać na problemy praktyczne wykładni. Ponieważ poszczególne zasady i wartości konstytucyjne mogą pozostawać w konflikcie, również dyrektywy wykładni ukierunkowane na realizację tych zasad i wartości mogą prowadzić do różnych rezultatów. W efekcie należy zastanowić się jak sprzeczności takie należałoby rozstrzygać.

Rozwiązywanie konfliktu pomiędzy rezultatami stosowania dyrektyw wykładni

Przyjęcie założenia, iż celem prawa, a więc również pośrednio funkcjonowania dyrektyw wykładni, jest jak najlepsze urzeczywistnienie wartości konstytucyjnych sprawia, iż konflikty między rezultatami stosowania dyrektyw wykładni należałoby rozstrzygać w taki sposób, by rezultat dokonanej interpretacji jak najlepiej realizował te wartości. Ponieważ jednak pomiędzy wartościami konstytucyjnymi brak jest sztywnej relacji pierwszeństwa również relacja pomiędzy dyrektywami wykładni nie może mieć charakteru bezwzględnego. Rozwiązanie konfliktu pomiędzy sprzecznymi rezultatami stosowania poszczególnych dyrektyw wykładni wymaga w efekcie ustalenia wartości konstytucyjnych stojących, w konkretnym, analizowanym przypadku, u podstaw stosowania pozostających w konflikcie dyrektyw wykładni a następnie dokonania ich ważenia, w odniesieniu do konkretnego stanu faktycznego⁸⁷.

Wydaje się, iż odwołanie, przy rozstrzyganiu konfliktu pomiędzy rezultatami stosowania poszczególnych dyrektyw wykładni, do ważenia stojących u ich podstaw wartości konstytucyjnych,

powinno być. To przemawia za modelem zasad. Jednak nie sprawia żadnej trudności przejście od stwierdzenia, że określone rozwiązania z punktu widzenia prawa konstytucyjnego jest najlepsze, do stwierdzenia, że z punktu widzenia prawa konstytucyjnego takim powinno być. Jeżeli założymy możliwość takiego przejścia to bardzo możliwe w argumentacji prawniczej jest zamiast od modelu zasad wyjścia od modelu wartości” (R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2010, s. 121).

⁸⁴ R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2010, s. 81.

⁸⁵ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, s. 67.

⁸⁶ R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, Warszawa 2010, s. 81.

⁸⁷ Tak też: B. Wojciechowski, *Wyważanie reguł wykładni jako element dyskrecjonalności sędziowskiej* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, s. 172.

niesie ze sobą wiele korzyści. W takim modelu decyzja o wyborze określonego sposobu wykładni przepisów nie ma charakteru dyskrejonalnego, ale jest podejmowana w oparciu o przepisy prawa (regulacje konstytucyjne zawierające odwołania do wartości). Pozwala to uniknąć zarzutów o uznaniowość stosowania prawa, umożliwiając wymaganie od interpretatora przedstawienia konkretnego uzasadniania dla przyjętego przez niego sposobu rozstrzygnięcia konfliktu stosowania różnych rezultatów wykładni. Podejście takie daje też możliwość odwołania się przy stosowaniu wykładni, do bogatego dorobku doktryny i orzecznictwa związanego z jednej strony z problematyką ważenia wartości konstytucyjnych, z drugiej zaś samą naturą poszczególnych wartości.

Zasady i wartości konstytucyjne jako źródło dyrektyw wykładni. Mechanizm ważenia rezultatów stosowania dyrektyw wykładni

Mikołaj Kondej

O autorze

Mikołaj Kondej - doktor nauk prawnych. Praktykujący radca prawny i doradca podatkowy. Autor komentarza poświęconego przepisom materialnoprawnym klauzuli ogólnej przeciwko unikaniu opodatkowania oraz monografii poświęconej cywilnoprawnym granicą optymalizacji podatkowej przed jej wprowadzeniem. W ramach swojej działalności zawodowej na co dzień doradza największym przedsiębiorcom w Polsce w rozliczeniach z fiskusem oraz sporach z władzami skarbowymi. Posiada wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu cywilnych spraw gospodarczych oraz związanych z nimi spraw karnych. Wiedzę prawniczą łączy ze znajomością zasad rachunkowości oraz zdolnościami informatycznymi, w tym umiejętnością programowania.

ORCID: 0000-0002-9727-3931

Streszczenie

W artykule autor zwraca uwagę, iż zakres i waga dopuszczalnych w praktyce i teorii dyrektyw wykładni jest konsekwencją przyjmowanego przez interpretatora, *explicite* lub *implicite*, założenia odnośnie do tego jaki jest cel procesu wykładni w ogóle. Tymczasem w polskiej literaturze stosunkowo niewielką uwagę poświęca się problemowi tego jakim wartościom interpretacja prawnicza ma służyć. Fakt ten zubaża dyskurs, utrudniając rozstrzygnięcie sporów odnośnie do wagi poszczególnych dyrektyw wykładni.

W tekście autor proponuje przyjęcie, iż celem wykładni prawa pozostaje jak najlepsza realizacja wartości i zasad Konstytucyjnych. Wskazuje on, iż pomiędzy poszczególnymi dyrektywami interpretacyjnymi a wartościami i zasadami Konstytucyjnymi występuje dostrzegalny związek, w szczególności, że wybranym techniką wykładni można przypisać szczególną rolę w realizacji konkretnych wartości i zasad konstytucyjnych. W efekcie dostrzega on, iż spór o znaczenie poszczególnych dyrektyw wykładni w danym przypadku, sprowadza się do sporu o to, odwołanie do których z tych dyrektyw najlepiej przyczyni się do realizacji wartości i zasad konstytucyjnych. Rozwiązanie konfliktu między dyrektywami wykładni wymaga więc zważenia wartości i zasad stosujących u podstaw ich przyjęcia.

Słowa kluczowe

dyrektywy wykładni, konstytucja, ważenie dyrektyw wykładni, cel wykładni

Informacja dodatkowa

Opublikowany artykuł stanowi fragment rozważań autora związanych z opracowywaną przez niego monografią dotyczącą obejście i nadużycia prawa.

Constitutional principle and values as source of law interpretation rules. Mechanism of weighting interpretation directives.

Mikołaj Kondej

Summary

In the article the author points out that the set of adopted law interpretation directive is a consequence of what the interpreter perceives as purpose of the interpretation. At the same time, in Polish doctrine discussion about aim of interpretation process is hardly seen.

The author argues that one should assume that aim of the interpretation is the best possible implementation of constitutional values and principles. The fact that those values and principles may remain in conflicts may translate also into conflict between results of applying interpretation principles. Resolving such a conflict requires weighting the values and principles being base for interpretation directives.

Key words

Interpretation directives, constitution, weighting interpretation directives, purpose of the interpretation process